

Litt om nordlandsk folketradition.

Av dr. Reidar Th. Christiansen.

Det har gjerne været slik at når en skrev om folketradition, skulde man begynne med at påvise værdien i den, hvorfor vi tok vare på den, og hvad den hadde at gi os. Det var likesom der trængtes en retfærdiggjørelse fordi man i det hele gav sig av med et slikt emne. Men i senere tid er det visstnok litt efter litt gåt ind i den almindelige bevissthet at vi her, i folks Iradition og minne, har en kilde til kundskap om menneskenes tankegang og utvikling av en ganske eiendommelig art. Direkte opplysninger om hvad der er hændt, finder vi kanskje ikke, og iallefall vil enhver indrømme at skrevne dokumenter og bøker har en ganske anden evne til at fastholde billedet av en bestemt begivenhet, end folks fortællinger ; det ser tvertom tit til at naar begivenheter optas i traditionen, kommer de litt efter litt ind under egne love, som omformer dem og støper dem om, saa sammenhængen med det som virkelig hændte, blir svakere og svakere. Derfor er det ikke historie man søker i folketradition, men det er kjendskap til menneskelig tankegang, til kulturens utvikling, og da tradition og minne er noget så konservativt som det er, vinder vi utsyn tilbake længer end historiske dokumenter rækker.

Det viser sig nemlig at vi rundt om i verden møter de samme ting når det gjelder dette område. Det er de samme skikker, den samme overtro, de samme historier, selv om de ydre former skifter, og det viser sig ofte at hvad vi møter her hos os, som en aldeles urimeleg. tro eller skik, finder vi igjen blandt folk som står lavt i kultur, langt

klarere og likesom et naturlig logisk ledd i deres tænkesæt. Hos os står vedkommende fænomen isolert, men hos vedkommende mere primitive folk er det en helt naturlig ting, og lar sig forstå ut fra omgivelsene. Og dette gir os et noget andet syn på folketradition. Slik vi ser den vil den gjerne komme til at se ut som en samling av snurrepiperier. Tænk bare på en samling av overtro, hvor alle reglene kommer elter hverandre, den ene mere merkværdig og urimeleg end den andre, og selv i daglig liv, i praksis, vil noget av denne løsrevetliet være der. Men et overblik som er noget videre, vil vise os at det som forener alle disse rare ting i

virkeligheten er tænkesæt et livssyn om man vil, og et livssyn som er logisk og sammenhengende nok, hvis en bare til at begynde med antar visse grundsætninger. Dette livssyn er ikke bare ett som har været fælles for et enkelt folk; det fører længer tilbage til noget rent ålment, og nu når det ikke længer likesom omgir os, men er spredt og overvundet av senere tiders viden og opdagelser, nu står der igjen en hel del ytringsformer av det, som rent isolerte tilfælde, ofte urimelige og uforklarlige i forhold til hvad vi ellers vet.

Trods al ensartethet i grundtanker vil dette tænkesæt og disse skikke komme til at skifte utseende efter de forhold hvorunder de er blit til. Folk som lever i inlandsbygder, nær store skoge og i arbeide med gårdbruk og jord, kommer til at få en anden tradition, andre sagn og andre skikke, end folk hvis eksistens er bestemt av havet, av vind og veir, og som har sin væsentlige levevei på sjøen. Disse naturlige forhold virker sterkere på folkets tradition end forskjel i sprog og nationalitet. I samme jordbund springer naturlig nok samme vegetation frem, og alt det vandrede stof i fortælling og sagn, slår sig lettest ned hvor jordbunden er den samme. Man kan derfor med god grund tale om en kysttradition og en indlandstradition og særleg til belysning av den første må Nordland ha rike bidrag at gi. Det er nemlig så at vi i Norge har langt bedre kjendskap til inlandsbygdernes tradition end til kystens

-14-

tiltrods for at vor kyst er så lang som den er, og interesserte folk i Nordland vil derfor kunne gi nye og viktige bidrag ved at ta vare på alt hithen hørende, og det vil jo praktisk si, skrive det op og sende det til Norsk Folkeminnesamling på Universitetsbiblioteket i Kristiania. Der er gjort adskillig for innsamling av tradition der nord, Nicolaissens og O. T. Olsens samlinger viser det tydelig nok, for bare at nævne de betydeligste, og av eventyr og sagn har vi adskillig; men mindre vet vi om skik og bruk, og om overtro, og selv om hele den gamle verden hvortil dette hører, er ved at gå bort, så er den endnu ikke længer borte end at det er meget at ta vare på den dag i dag, Når der derfor skulde skrives om folketradition til Historielagets skrift, tænkte jeg at ta frem nogen enkelte fænomener av sagn og overtro og søke at stille dem ind i et slikt helt tænkesæt, og se dem i forhold til liknende kysttradition andetsteds, Alt kan en jo ikke få med, bare nogen enkelte ting, skal en få et litt utførligere billede.

Hvad sagn angår, så er det velkjendt nok at en stor del av dem handler om en slags væsener som lever sit eget liv nær ind på menneskene, parallelt med dem, men skilt fra dem som med et forheng, som bare til sine tider går istykker. Inde i landet lever de i fjeld og skog og træffes hvor folk færdes i sæter og utmark, eller helt inde i bygden, men nede ved

kysten flytter disse væsener med, og hvor sjøen blir det beherskende i naturen får de sit bopæl ved den, eller endog i den. De blir havfolk eller øboere og skifter delvis karakter. Det er en almindelig gruppe av forestillinger som lar dem bo på et eller andet mystisk ørike, ute i havet mot vest, på Utrøst, eller hvad nu det landet heter som etter Welhaven svæver ”til havs i vester for Helgelands skjær”. Iblant har mennesker besøkt det, som Isak i den bedst kjendte norske historie; men den bedst attesterte beretning om et slikt besøk finder vi i et andet kystland, i Irland. For troen på dette ørike i vest som iblant viser sig, er ikke noget eget for Norge, vi møter den igjen overalt hvor folk bor ved et stort hav. Og som Welhaven sang

-15-

om landet her ved Norge, synger en irsk digter, Griffin, om det samme slags land ved Irland,

På det hav som har furet vort fædrene hjem,
dukker stundom et øland i skyggedis frem.
Man har sagt at der altid er solskin og fred,
og har kaldt det Hy-Bracil, de saliges sted,
og i havbrynet ytterst, fra år og til år
som et strålende billed det vinkende står;
men det svinder bak gyldene skyer igjen,
som et Eden så fjernt over (bølgene hen.

Nu findes der en utførlig beretning om et besøk på denne ø; den blev trykt i London 1675 og tittelen var ”*O’Brazil eller den forheksede ø, det er: en fuldstendig beskrivelse av hvordan denne ø på Irlands nordkyst først blev opdaget og løst av fortryllesen*”. - Vi finder øen, Hy Brazil, på gamle italienske karter fra 1325, og den forsvandt først definitivt i 1865.

Denne beretningen som her skal gjengis i utdrag, begynner ganske høitidelig og omstendelig: ”Vel vet jeg at der over den hele verden er mange historier om forheksede øer, slot og tårn, og forat vort rike heler ikke i denne henseende skal stå tilbake for noget andet, har vi nord for Irland en ”forhekset” ø om hvilken der går mange beretninger. Da jeg først slog mig ned i Irland og hørte de mange historier om Hy Brazil, som de kalder denne øen, så jeg på dem som ren indbildning og lo av dem som fortalte dem. Men visse ting har dog gjort mig tvilende, først den at øen findes på gamle karter, dernæst at en klok og vis mann

har fått kongens bevilning på øen, og desuteu var her en kvæker som hadde fått en åbenbaring om at han skulde finde den, og som bygget et nyt skip og drog ut for at søke efter den; men hvad det blev av ham, har jeg ingen rede på; men nu er al tvil umulig for forhekselsen er hævet og øen er fri.

Dermed hænger det slik sammen:

Det var en skipper fra nordvest Irland, John Nisbet, som pleiet at seile på Holland og Frankrig. Utpå høsten i 1673 drog han til Frankrig med en skute på 70 ton, og

-16-

på hjemveien i marts 1674 kom de en kold morgen i en tæt tåke, som varte omtrent i 3 timer, og da det blev klart lå de like ved en fremmed ø, og vinden drev dem stadig nærmere mot land. Da de bare fandt 3 favn e vand, tænkte kapteinen at det var best at la ankeret gå og ta inn seilene for at få rede på hvor de var. Mandskapet bestod av 8 mand, og fire av dem drog iland i båten med kapteinen, og fandt et vakkert og frugtbart land med megen skog og store flokker av kjøer og hester; et stort slot så de også et stykke borte, men ellers så de ikke en levende sjæl som de kunde spørre ut, og efter at ha vandret omkring vel og længe, reiste de ut igjen til skuten, og fortalte hvordan ekspedittonen hadde forløpet. Resten av folkene reiste så med iland, de delte sig i to partier og gjennemsøkte øen, men traf ingen og da de møttes ved stranden igjen, bestemte de sig til at tænde op et bål; for det begyndte at bli koldt. Mens de sat rundt varmen, hørte de et uhyggelig brak, omtrent som torden, særlig fra den kant hvor slottet lå ; men ellers syntes det at komme fra hele øen, og de blev så rædde at de skyndte sig i båten og rodde ut til skuten. Længer kom de ikke; det var for mørkt og grundt til at de våget at seile ut.

Næste morgen så de en flok mennesker komme ned mot stranden. Det var en ærværdig ældre herre, fulgt av en hel del tjenere og han ropte til kapteinen på ”det gamle skotske sprog”. Han bad dem komme iland, og med den mystiske torden i friskt minde, spurte skipperen om det var farlig, og først da herren hadde beroliget ham i så henseende drog de iland. Her blev de mottat med overstrømmende venlighet og den gamle herre forsikret dem om at den dag de kom, var den lykkeligste på mange hundrede år. Dette var nemlig øen Hy Brazil, og hans slekt hadde været øens fyrster; men ved en ”ond djævelsk troldmands” kunster, var de blit stængt inde på slottet, og øen var blit usynlig for alle og enhver. Dagen før hadde de sat inde i

slottet og set de fremmede uten at kunne gjøre sig synlige for dem eller slippe dem ind, og først da de ”gode kristne mænd” hadde

-17-

gjort op ild på øen, var de djævelske magter veket, og braket de hørte betød at nu brast trolldomen. Intet under altså at sjøfolkene blev godt mottat, de levet flere dage på slottet i herlighet og glæde, og var dypt imponerte av den rigdom de så. Rike presenter fik de og lods ut fra kysten og kvelden efter kom de inn til Irland, hvor folk merkelig nok forholdt sig skeptisk overfor deres beretning; men selv de mest vantro måtte gi sig når kapteinen kunde vise frem de tykke guld og sølvmynter, han hadde fat på øen. En av mandskapet seilte over med nogen interesserte, og den der skriver beretningen, kan fortælle at en stor ekspedition var under forberedelse; men da vi ingenting hørde om dem har de kanskje ikke fundet øen igjen. Kapteinen hadde sine sølv og guldmynter som håndgripelig bevis, om de findes endnu, skal jeg ikke kunne si; men ellers findes der i behold en bok fra Hy Brazil, og med den hænger det slik sammen: I august 1868 var en viss Murrough Ley blit bortført tit Hy Brazil av to ukjendte mænd og holdt der i to dage. Der fik han en lægebok som skaffet ham og hans etterkommere en meget indbringende praksis. Boken findes i et bibliotek i Dublin, den er skrevet på irsk og latin, og av en notis i den ser vi den er skrevet omkring 1430. Såvidt jeg vet er altså denne boken det mest håndgripelige vi har fra denne ø.

I denne beretning er der flere ting som minder om Utrøsthistoriene fra Norge, f. eks. tåken som kommer over dem før de ser landet ; men ellers er der den forskjel at der her er mennesker som bor på øen, mens det i vore beretninger alltid tydelig er væsener av en anden art som bor der. De lever nok i mangt samme slags liv som menneskenes born og kan hjelpe dem, men så må også de besøkende rette sig efter deres sæd og skik. Den irske historie hører derfor nærmest sammen med de mange beretninger om sunkne øer og lande, som er så velkjendt i alle kystlande, og hvor man har antat at det kan ligge et minde om en eller anden katastrofe til grund,

Men som sagt i de norske beretninger om Utrøst er det

-18-

alltid et andet folkefærd som bebor dette mystiske land. Slik er det i den klassiske historie om ”Skarvene på Utrøst”., og slik er det også i Åsens historie om ”Borgaren på Utrøst”.

Sandflæsa var også et slikt land. og de som kom dit hadde stort set same slags erfaringer om end de ikke gir en så tillidvækkende beretning som kapteien Nisbett. Ellers var Utrøst like fruktbar som Hy Brazil, da mørkeskodden lettet så Isak et rikt og frugtbart land, og da manden i Åsens historie om "Borgaren på Utrøst" kom klar av tåken, stod båten i en rugaker. Men mens Isak som bekjendt hadde megen fordel av sit bekjendtskap med Utrøstfolkene, fik den andre bare solgt en kveite til "borgaren", og endda fik han ikke betaling for den heller. I en historie oppe fra Lyngen kommer en fisker til en "jetanas", som bor i et slikt land langt ute og blir der vinteren over. Sagnet om dette landet er visstnok gammelt her nord ; for efter alt at dømme er det samme land det tales om i indledningen til Grimnismål, hvor Geirrød skyver ut sin bror Agnar i båten og sier: "dra trollene i vold" ; senere hører vi at Agnar bor i en hule og har barn med en jättekvinde. Lik disse norske sagn, eller kanskje endnu mere lik det irske er historien om nogen øer - Krosseyar - mellem Island og Grønland. En islandsk prest sera Halfdan, blev engang drevet dit av storm, og landt nogen lave græsbevokste øer, hvor det så ut til at være god havnegang. Presten gjør sig til vens med nogen folk som bor der, og de foræret ham en bok, hvorav han lærer at læse i fremtiden og utføre alle slags heksekunster, han hadde altså samme utbytte av sit besøk, som den irske læge. Da presten reiste, konstaterte han ved loddskudd at det vokste blomstrende skog utover under vandet, så dette landet strakte sig åbenbart længer end øen, og der fløi en kråke foran båten hans helt til han kom tilbake til sin egen bygd. Fuglene viser jo vei til Utrøst her hjemme -"Bent etter skarven når den flyr til havs, så holder du ret kos", sa kallen.

I denne fortællingen fra Island er det antydnet at folkene på disse øene også lever under havet, og det ser ut som

-19-

om de i forestillingene ofte glir sammen med sjøfolkene. Serlig tydelig kommer dette frem i en historie fra Nesseby. Her blir en gut hentet av en gammel kall i en båt, de kommer som i Utrøsthistoriene ind i tykksskodne, men da den letner, blir den liggende tætt 3 favner over dem som et tak. De kommer så til en fremmed by, og her har gutten det bra og vel; han kan spise av maten der uten risiko blir det sagt, det er ikke her som hos de underjordiske i land. Mens han går og beser sig, får han se en hel del gjeter som går og spiser. Nu henger der snører med kroker ned gjennom skodden over ham, og ret som det er, biter en av gjetene på en av krokene, sitter fast og blir halet op gjennom skodden. Kallen forklarer gutten at disse

gjetene for menneskene er fisk, og at snørene tilhører fiskere som ligger oppe på havet og fisker. Her er altså havfolkene og folkene på Utrøst blandet helt sammen.

I fortellingen hos Åsen kaldes disse folk tuffefolk, og de er klarlig av samme race som de underjordiske inde i landet, og besøk hos dem kommer til at ligne besøkene på en huldregård eller i berg inde i inlandsbygdene. Endnu mere trær likheten frem når de ikke bor på et slikt mystisk ørike; men når folk treffer på deres gård på et sted som er kjendt nok; men hvor en mindst av alt venter at nogen skal bo, på en naken holme eller i en riktig veirhård vik. Denne slags historier er vanligere end de egentlige Utrøsthistorier. Det var således etter Nicolaissen en skipper som nede i Bergen fik et brev med anmodning om at levere det til manden på Allgården, nogen skjær på Folden, hvor enhver visste at der ingen folk bodde. Det går ham som det går folk som kommer til Utrøst, han kommer ned i en tæt skodde, og da det letter, ser han et stort fint handelssted foran sig, og får høre at det er Allgården. Han blir der i længere tid, og har det både godt og vel, og det eneste han har at agte på, er at bart ikke må nævne Guds eller djevelens navn. Tilslutt tænker han til og med at gifte sig med datteren der, og det lages til stort bryllup; men der kommer underlige tanker over ham mens han sitter i bryl-

-20 -

lupslaget, over at han nu gifter sig væk fra menneskenes samfund, og han sier - "Når vi fristes, da lad oss stå, at Satan os ei fange må" - så forsvinder det alt sammen, og han sitter på et skjær utenfor Træna, hvor sjøen slår over ham. Han reddes iland, og kommer sig hjem ; men riktig frisk blir han aldrig mer. - En anden av disse historiene om et besøk på Anden utenfor Langenes, ligner end nu mere historiene om Isak og Utrøst. En fisker blev drevet tilhavs og møter de tre skarvene som sitter på et skjær "og skjæret synes at bevæge sig, og sjøen brøt ikke mot det som mot skjær i almindelighet. Skarvene viser sig også her at være sønnerne i huset på Anden, hvor fiskeren kommer og blir godt mottat og stelt bra med - han må bare love aldrig at nævne at han har været der. Men en gang han er fuld, kommer han til at snakke om det, og en tid efter ser han i drømme manden fra Anden, som sier til ham: "Ved din snakkelyst har du forvoldt at min dør heretter er stengt for folk, som kunde trænge til husly." Slike steder hvor en kan finde de underjordiskes bopæle, treffer en også inde på selve kysten av fastlandet. Det var således engang fem unge gutter fra Helgeland, som drog på fiske til Finmarken. På Malangenfjord blev de overfaldt av mørkskodde, så de ingenting kunde se, og kompasset slog sig vrangt og løp rundt som en kvernsten

så det var ikke nogen hjelp i det heller. Da skodden letter finder de et stort rikt handelssted foran sig, hvor folk tar godt imot dem, og hvor høvedsmanden går hen og forelsker sig i datteren. Manden som har stedet, råder dem til at fiske i Berlevåg, og får dem tit at love at komme tilbake på hjemveien. Enden blir at høvedsmanden gifter sig med datteren og slår sig ned der. Han besøker fra tid til anden kirken hjemme blandt sine; men svigerfaren ber ham passe på at slippe unna før velsignelsen, eller før ”svartstakken vasker ungene” han synes at ha en aversjon mot at uttale navnet prest og dåp. Alt går bra i lang tid, men folk legger merke til den mystiske kirkegjænger, og tilslutt lykkes det en ny prest - nybakt fra Wittenberg - at binde

-21-

ham i kirken så han må bli der forlænge, så kan han altså ikke komme tilbake igjen, og nogen tid efter finder de ham død utenfor den gård hvor han hadde tjent.

Nu kjender vi frå indlandstradition beretninger om at slike huldregårder er blit bundet ved stål, og aldeles tilsvarende hører vi ute ved kysten om hvordan disse mystiske øer er blit til vanlig land, hvor mennesker kan bo. Selv Utrøst var jo på nippet til at bli et virkelig land. Midt under gudstjenesten kom det en mand ind i Røst kirke, og spurte med værdig stemme om man vilde ha Utrøst opdaget hvortil presten svarte: ”Her vil god betænkning tit”. Da ropte den fremmede: ”Tænk i tom - Utrøst kommer ei op før dom. Kommer det ikke op i dag, så kommer det ei op før dommedag”, og dermed er det forblit. Men det er andre øer, som virkelig er kommet frem i dagen, således er det, elter Nicolaissen, med hele den nordvestre del av Andøen. Det var nemlig en gris som pleide at forsvinde og en tid erter at komme tilbake med en flok grisunger av et ganske nyt slag. Eierne bandt et stykke stål om halsen på grisen og da det kom stål på øen, blev den synlig. Det samme er tilfældet med Svinøen ved Brønnøy ; men her blev grisen til sten etterpå. Merkelig nok har det sig akkurat like ens med en liten ø oppe ved Færøene som også heter Svinøen, den var oprindelig flytende, men der lå gjerne slik skodde over den, at folk sjelden fik se den. Grisen optrær her også, bare at den får et nøkleknippe i halen engang den svømme iveri på en av sine årlige utflugter og så blir Svinøen opdaget og fæstet. Slike historier træffer vi omtrent overalt i kystdistrikter, snart fæstes øene med ild snart med stål og jern. Det var jo ilden som løste Hy Brazil, og at midlet er gammelt og godt kjendt kan vi læse os til i en gammel beskrivelse av Irland fra før 1150. Her var det også en ø som blev set i horisonten, og som de forgjæves søkte at nå. Tilslut gav en gammel mand det råd

at skyte en gloende jernpil mot øen, det hjalp; ”thi ilden”, sier forfatteren, ”er det helligste av elementer, det er vidne til himmelens mysterier”.

-22 -

Men længe kunde en holde på for at få rede på havet og dets beboere, her, er det bare, småtræk og mest om de steder havfolk bor, og interessen ved dem er altså ikke” den at de lærer os bedre end geologerne hvordan landet blev til, men de gir os gløt ind i en hel tankeverden, i en række av begivenheter som begynner at bli os fremmede. Men bedre begrep om menneskers tanker får vi av hvad de tror og hvordan de handler, end av hvad de fortæller, og derfor er det grund til også at se litt på det vi kalder overtro, knyttet til sjø og sjøliv.

Samlingerne av folkeminne fra Nordland har slet ikke så rent litet av sagn og eventyr, men om overtro, skik og bruk har de som sagt langt mindre at berette. De falder ikke så i øinene de ting som hører hit, de er kanskje vanskeligere at få tak i, men til gjengjæld er slikt kanskje mere seiglivet end den fortællende tradition, og det ser ut til at den dag idag er her meget at finde, for den som er på utkik efter det. Her mere end andensteds møter utslagene av det gamle tænkesæt os spredt og tilfældig og tilsyneladende aldeles isolert og urimelig ; men bare vi vet nok om disse ting, kan vi endnu her og der få tak i en tråd som fører os ind i selve tankegangen, selv om vi i en hel del tilfælde savner forklaringen. Men et forsøk på at gjøre sig rede for hvordan dette tænkesæt har været, kan iallefald sætte os istand til at forstå endel ting. Vi vet jo at bevisst eller ubevisst arbeider vore tanker slik at de overfor nye fænomener søker at finde en årsak eller søker at knytte dem sammen med ting vi kjender fra før, dels for simpelthen at forklare for os selv det som er hendt og dels for at vite hvordan vi skal indrette os om vi møter dem igjen; Når vi slik har bragt to ting i forbindelse med hverandre, så kommer vor fornuft og erfaring til og prøver forbindelsen, og jo sikrere denne kontrol arbeider, døs pålideligere blir resultatet. Oftest er vi os svært litet av dette arbeide bevisst, men: der er visse love for hvordan vore tanker går en lov som siger at når vi har sel to ting sam-

-23-

men, og så møter den ene, så kommer straks den andett frem i vore tanker, og videre at når to ting ligner hverandre, så får en av disse tingene os til at tænke på den andre. - Slik går tankene og så kommer da fornuft og erfaring og kontrollerer om forbindelsen er riktig, om der er nogen virkelig sammenheng. Men tænker vi os denne kontrol svakere, eller kanskje

helt borte, så gjælder lovene for tankernes veie like godt, og resultatet blir at vi uten videre kommer til at konstatere en sammenheng. På den vis blir disse to love for tankene i overtro til et par praktiske regler som sier at når to ting har børt sammen, så forblir der alltid en virkelig sammenheng mellom dem, selv om de er skilt, og når to ting ligner hverandre, så er der en forbindelse mellom dem slik at vi ved at foreta os en ting eller bare nævne den, kan virke på eller frembringe den andre. At det bare er nok at nævne denne likhet, ser vi kanskje klarest i signeformerne, som når en læser for at stemme blod, som del heter i en formel fra Leka: *"Stå blod som vandet stod i Jordans flod. I Faderns, sønnens og den Helligånds navn"*. - Engang, da Israels barn gik over elven, eller efter legenden også da frelseren blev døpt, stod vandet i Jordan, og i det vi bare nævner dette sætter vi kræfter i bevægtlse, som i kraft av sammenhængen virker på lignende vis i det foreliggende tilfælde, og stanser blodets flod ut fra såret. Disse regler virker på dobbelt vis. efter som det er noget som en vil opnå eller noget en vil vogte sig for, og mens iblandt tankegangen ligger helt op i dagen, er der såmange anskuelser og meninger der spiller ind at det ofte kan være vanskelig at se sammenhængen: Fra Namdalen er det f. eks. fortalt at gamle folk var svært nøie med at der ikke skulde ligge en saks på bordet når en spiste; for da "kløpt'n a maten" d.v.s. fik ikke noget godt av den. Saks og klipning hører sammen, og virkningen av saksen som ligger der går over ved likheten, og virker at maten likesom blir klippet av for en. På samme vis, fordi likt volder likt, blir det vind hvis en plystrsr på sjøen, eller hvis det knirker eller skriker i masten ombord, som det heter fra Lofoten.

-24 -

Den samme tankegang kan vi se i fuld klarhet hos de vil folk, hvor tegnmakerne ved at øse vand over busker og jord, og ved å svinge snører med træstykker i, prøver at få det så likt en regnbyge som mulig. På samme vis virker naturens egen gang i flo og fjære, ny og næ, i kraft av likheten over på alt som har tred vekst og avtagen at gjøre. "Enhver vet det er forskjel på at barbere sig ved flo og ved fjære", siges det, og regler for slagt, brygning etc. og ny og næ kjendes allesteds fra, og iagttas delvis den dag idag, og det er langt fra her meningen at slå en strek over verdien av alle slike iagttagelser og forholdsregler.

Her ligger sammenhængen forholdsvis klart i dagen, men i andre tilfælde er den vanskeligere at forstå, dels fordi vi har for litet at arbeide med. Dette siste gjelder f. eks. endel gammel tro om at det var visse ting en ikke fik nævne på sjøen, ved navn ; måtte de nævnes, brukte en omskrivning. Blandt det som må nævnes bare på den vis,

finder vi de forskjelligste ting. Fra Søndmøre heter der at en prest ikke må nævnes på sjøen, skal han omtales, må han kaldes: "sidkofte". En møter samme tro på at det er uheldig at ha geistlige ombord eller idethele at nævne dem i Danmark, og i Sverige hvor en også skulde si "sidkofte" for prest. Likeså fortælles frå Skotland at en ikke fik nævne prest eller kirke på sjøen, måtte en omtale dem skulde presten kaldes "manden med den sorte kappe" og kirken: "klokkehuset", og til og med fra Bretagne hører vi at fiskerne undgik at nævne navnet "prest". Ellers gjælder dette navneforbud også en hel del dyr. Fra Søndmør heter det at en ørn, skal kaldes: væsa, en hest: firfötting, en ko: sidhale, en gjet: hornskåre, en gris: roskate o. s. v. Lignende tro møter en i de fleste kystdistrikter; grisen's navn er forbudt kanskje oftest, heller ikke kat bør nævnes, den skal omtales som: langskjæfta, heter det fra Nordland, ørnen skal kaldes: skindbuksen, heter det fra Karlsø. Også andre ting kan forbudet gjælde. Fra Yttre Senjen fortælles at gamle folk som var ute på kveitefiske, var svært nøie med at der ikke måtte nævnes noget kvast: kleppen f. eks.

-25-

skulde kaldes: "træskjæra", eller "træet med *det i*", som det heter andetsteds fra.

Denne skikken med bruk av omskrivende navn fører os ind i tanker og skikker som en træffer over hele jorden men hvor meget er uklart, og hvor derfor alle nye bidrag er yderst velkomne.

Lettere at forstå er derimot nogen av de måter en hadde for at finde ut hvor det skulde bli best fiske. Man, skulde ta et fat med vand og rundt kanten skulde en skrive forbokstavene til hvert fiskevær i Lofoten. Fatet skulde stå natten over, og der hvor en fandt tættest med luftblærer næste morgen, skulde det bli bedst fiske. Andetsteds, i Salten, het det at fatet skulde fryse, mers også her så de efter luftblærene. Likheten er det vel som gjør utslaget, idet luftblærene i fatet står for tegn på fiskestim. Også videre knyttet til fiskeri meter vi en hel række av iagttagelser som varsler, og av praksis som skal sikre et godt utfald. En kunde alt hjemme se om "gryta ventet fisk, det gjorde den når det brændte i soten på utsiden av den. En kunde se det på hven en møtte, og vidt og bredt er det velkjendt at det er uheldig at møte et kvindfolk, og særlig en som ikke har forklæ på sig. Troen kjendes både i Danmark og Sverige, og vidt og bredt ellers også, og i en samling av historier fra Nordland uttrykker en gammel fisker sig derom på følgende måte: "At førkjer og kvindfolk går uten forklæde er en rent styg skik og viser bare at de ikke er av dem, som vil holde sig pyntelige".

Når jeg vilde, kunde jeg fortælle mange sandfærdige historier om kvindfolk somnetop har passet på at møte sin mand når han skulde på sjøen, uten forklæde, fordi de vilde bli ham kvit. For det er sikkert at er der uveir til i nærheten, så får man det, når man møter en slik sluskeberet uten ordentlig skjul for sig. Også her vilde det vise sig, jo mer en lærte at kjende til lignende ting utover i verden vilde en nå til at forstå de tanker og følelser som ligger bak, og lian vilde fors!å at det ikke er foragt for

-26-

kvindfolkene som gjør dem så farlige at møte i slike tilfælde men tvertom den aller dypeste respekt.

Er en så i båten er der nok av merker og varsler og nok av ting at iagttå. Kommer kobben op efter båten, er det et tegn på at det blir en heldig tur, men kommer den op foran, betyr det det motsatte, eller en kan ta merke efter "fiskaran" de tre stjerner i Orions belte. De forestiller tre mand i en båt, som sitter i litt forskjellig høide. En sitter og andøver, nr. 2 passer linen med fisken, og nr. 3 skal ta ind fisken og bruke kleppen. Av stjernens stilling og klarhet etc. kan en så se hvem av dem får mest at gjøre, og når fisken var tat, var det nok at passe på der også. Når en skar op fisken, måtte en passe på ikke at lægge stykkene i en tom bømte, der måtte være litt vand i den, for ellers blev det dårlig med fisket siden. Eller en kunde ta den første fisken en fik, kaste den i framskotten og si: "Fesk over heile båten". - Hvis den blev liggende med hodet frem, var det et godt tegn. - Hadde en kokesild skulde den skjæres midt over. Skar en den for smått, skar en fra sig fiskelykken. Så skulde en ikke tælle fisken før fisket var slut osv. osv. En hel del av slike anskuelser knytter sig til agn, ja snart sagt til alt som har med fiske at gjøre, og skulde en få med en nogenlunde fuldstendig oversikt over alt som hører hit, vilde det nok ta lang tid. Likevel føler en snart sagt på hvert eneste punkt at vi vet for litet, at vi trenger fyldigere opplysninger. Alle disse enkelte tingene, pudsige og urimelige som de ofte synes, de er jo i virkeligheten tråder som fører en tilbake til et helt tænkeset, og derfor må her alle som kan være med at hjelpe.

Dr. Reidar Th. Christiansen.